

Wprowadzenie

Adam Mrozowski

Oddana do rąk Czytelniczek i Czytelników książka jest efektem kilkuletniego projektu badawczego, którego początek wiąże się z wybuchem pandemii COVID-19. Zatrzymana gospodarka i groźba skokowego wzrostu bezrobocia, chaos organizacyjny w ochronie zdrowia, bezprecedensowe pakiety pomocy dla przedsiębiorców ze strony państwa, niespotykane wcześniej masowe przejście na pracę zdalną, a także pogłębiający się kryzys dialogu społecznego w Polsce (nie tylko zresztą w sferze pracy) – wszystko to potęgowało w nas poczucie, że żyjemy w czasach wyjątkowych, wymagających od socjologów i socjolożek wejścia (choćby wirtualnego) w teren tu i teraz. Obserwując bezprecedensowe konsekwencje pandemii dla świata pracy wiosną 2020 r., w zespole, który realizował wcześniejsze badania nad efektami prekaryzacji dla młodych pracowników w Polsce i w Niemczech¹, podjęliśmy decyzję o ubieganiu się o finansowanie wieloletniego projektu badawczego o akronimie COV-WORK². Badania zostały zaplanowane jako rozłożona w czasie, a częściowo panelowa, korzystająca z całego spektrum metod i technik badawczych, krytyczna próba dokonania diagnozy wpływu pandemii COVID-19 na świat pracy.

¹ Projekt PREWORK „Młodzi pracownicy prekaryjni w Polsce i Niemczech: socjologiczne studium porównawcze warunków pracy i życia, świadomości społecznej i aktywności obywatelskiej”, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki oraz Deutsche Forschungsgemeinschaft, nr umowy NCN: UMO-2014/15/G/HS4/04476, DFG: TR1378/1-1.

² Projekt NCN OPUS „COV-WORK: Świadomość społeczno-ekonomiczna, doświadczenia pracy i strategie radzenia sobie Polaków w kontekście kryzysu post-pandemicznego”, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki, nr umowy UMO-2020/37/B/HS6/00479.

Już na etapie projektowania badań wyraziliśmy nasz sceptycyzm wobec hipotezy o przełomowości i fundamentalności pandemii, która – podobnie jak w przypadku innych kryzysów – „wyolbrzymia nieciągły charakter zmian społecznych” (Crow, 2005). Z perspektywy czasu widać wyraźnie, że pandemia COVID-19, postrzegana początkowo jako kryzys o znacznym potencjale transformacyjnym dla świata pracy, a także dla społeczeństwa i gospodarki, nie dokonała w nich zmian fundamentalnych. Ujawniła natomiast i pogłębiła chroniczne, strukturalno-systemowe problemy rzutujące na sytuację osób pracujących, w tym krzyżujące się nierówności społeczne (Mezzadri, 2022b), ekspansję niepewnego i niskopłatnego, tj. sprekaryzowanego, zatrudnienia (Bambra i in., 2021; McCallum, 2022), niską jakość poddanych urynkowieniu usług publicznych (Crouch, 2022), niedowartościowanie pracy opiekuńczej i reprodukcyjnej (Bhattacharya, 2020; Stevano i in., 2021) oraz słabości polityk antykryzysowych w wielu krajach na świecie, w tym w Europie Środkowo-Wschodniej i USA (Bohle i in., 2022). Postępujące „zapominanie” o pandemii w dyskursie medialnym i naukowym, w którym dominować zaczęły inne kryzysy, tylko upewniło nas o trafności naszych początkowych intuicji. Jednocześnie wymusiło ono poszukiwanie odpowiedniej ramy teoretycznej, która pozwoliłaby na zrozumienie pandemii COVID-19 jako jednej z części składowych większego kryzysu, który jest głębszy, bardziej fundamentalny, a zarazem mniej medialnie widoczny (Strolovitch, 2023).

Przypadek pandemii COVID-19 proponujemy potraktować jako ten element trwającego wielokryzysu, który odsłonił procesy i zjawiska towarzyszące długofalowej transformacji współczesnego kapitalistycznego społeczeństwa i gospodarki. Nasza książka nie proponuje ogólnej teorii zmiany społecznej, choć zakładamy – w duchu teorii Karola Marksa (1983) i Karola Polanyiego (2010) – że wielokryzys wynika z trendów globalnych i uniwersalnych. Można je opisywać w kategoriach rosnącego w warunkach neoliberalizmu urynkowania różnych obszarów życia społecznego i gospodarczego³. Przez urynkowanie rozumiemy, zgodnie z koncepcją Iana Greera i Charlesa Umneya (2022, s. 24), proces administracyjny i organizacyjny, którego efektem jest intensyfikacja konkurencji rynkowej w oparciu o kryterium ceny. W myśl teorii Polanyiego (2010) jednym z najważniejszych warunków urynkowania jest utowarowienie pracy, ziemi i pieniądza, rozumiane jako proces, w wyniku którego stają się one

³ Przez neoliberalizm rozumiemy ideologię i projekt polityczny, które podkreślają znaczenie działalności państwa dla tworzenia ram instytucjonalnych sprzyjających wolnemu rynkowi i przedsiębiorczości indywidualnej jako podstawom dobrobytu społecznego (por. Harvey, 2008).

towarem, zyskują wartość pieniężną i poddawane są wymianie i konkurencji rynkowej (Ziółkowski i in., 2022).

Szczególnym przypadkiem utowarowienia i urynkowienia, który rozpatrywany jest w tej książce, są reformy usług publicznych kluczowych dla odtwarzania się życia społecznego i gospodarczego, takich jak ochrona zdrowia czy edukacja. Ich urynkowanie, którego przejawem jest nacisk na efektywność kosztową, powodowało w wielu krajach ograniczanie ich dostępności, chroniczne niedofinansowanie i – w konsekwencji – pogarszanie się jakości świadczonych usług oraz jakości miejsc pracy. Zmniejszyło to wydolność systemu usług publicznych w warunkach pandemii COVID-19 (Crouch, 2022; Keune, 2020; Kozek, 2011).

Istniejące ujęcia wielokryzysu (Albert, 2024; Morin i Kern, 1999; Tooze, 2022b) koncentrują się na poziomie systemowym, wskazując, w jaki sposób splecione, oddziałujące na siebie wzajemnie i często wzmacniające się kryzysy odzwierciedlają cechy globalnych systemów, czyniąc je „podatnymi na ryzyko systemowe” (Lawrence i in., 2022, s. 8). Przyjmujemy założenie, że źródła wielokryzysu są systemowe, ale proponujemy uzupełnić je o inspiracje z teorii reprodukcji społecznej, które wskazują na fundamentalny konflikt między kapitalistycznym imperatywem ciągłej akumulacji kapitału a odtwarzaniem siły roboczej i, w szerszym ujęciu, życia na ziemi (Federici, 2021; Grabowska, 2023; Mezzadri, 2022a). Kryzys zdrowia publicznego, ujawniając strukturalne i instytucjonalne problemy organizacji ochrony zdrowia i innych usług publicznych, uwypuklił istnienie fundamentalnego kryzysu reprodukcji społecznej, na którą składają się wszelkie procesy umożliwiające społeczne, kulturowe i biologiczne odtwarzanie się społeczeństwa i gospodarki (Bhattacharya, 2017; Federici, 2021; Fraser, 2017).

Definiujemy wielokryzys jako sytuację, w której krótkoterminowe, w dużej mierze egzogenne wstrząsy oddziałują i nakładają się na długoterminowe kryzysy systemowe odzwierciedlające napięcia i sprzeczności między reprodukcją życia i stosunków społecznych w kapitalizmie a imperatywem akumulacji kapitału. Tak rozumiany wielokryzys ma trzy cechy, które stanowią istotny punkt odniesienia dla analiz prowadzonych w książce. Po pierwsze, jest on chroniczny (Struzik, 2023; Vigh, 2008), a zatem ukazuje długotrwałe, strukturalnie i instytucjonalnie uwarunkowane niezaspokojenie części istotnych potrzeb społecznych. Po drugie, ma on wymiar dyskursywny, tj. różne jego „momenty” (m.in. pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie, kryzys usług publicznych, prekaryzacja pracy) zyskują znaczenie wówczas, gdy są definiowane – lub, mówiąc językiem analizy dyskursu, „ramowane” – jako poważne problemy przez media i różnorodne grupy polityczne (Albert, 2024; Strolovitch, 2023). Po trzecie,

wielokryzys ma również wymiar subiektywny (podmiotowy) – wyraża się w poczuciu życia w niespokojnych, naznaczonych ryzykiem i nieprzewidywalnych czasach, na co oczywiście wpływ ma wspomniany wcześniej dyskurs medialny (Kilkey i Ryan, 2021; Pustulka i in., 2023).

Ze względu na zaprezentowaną w części I książki konceptualizację wielokryzysu analizy empiryczne prowadzą do wniosków o charakterze ogólnym, o potencjalnym zastosowaniu do dalszych badań porównawczych z doświadczeniami innych krajów⁴. Koncentrujemy się jednak na przypadku wielokryzysu w świecie pracy w Polsce. Nasze wyniki odnosimy, po pierwsze, do całej populacji osób pracujących w naszym kraju (w części II książki, opartej na analizie dyskursu i reprezentatywnych badaniach ogólnopolskich). Po drugie, skupiamy się na jakości miejsc pracy i doświadczeniach pracowników i pracownic⁵ w wybranych branżach, niezbędnych dla funkcjonowania społeczeństwa w czasie pandemii COVID-19: edukacji, ochronie zdrowia, pomocy społecznej i logistyce (w części III i IV książki, opartej na badaniach ilościowych)⁶. Kontekst Polski jest dla nas istotny ze względu na specyfikę porządku społeczno-gospodarczego kapitalizmu patchworkowego, który – w przyjętym tutaj ujęciu – warunkuje polityczne i społeczne odpowiedzi na kryzys. Porządek ten, zdaniem twórców koncepcji (Gardawski i Rapacki, 2021; Rapacki, 2019b), ukształtował się w naszym kraju i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej w wyniku wielowiekowej słabości „architektur instytucjonalnych”. Do jego cech należą m.in. niski poziom spójności instytucjonalnej, współistnienie wielu organizacji i instytucji o własnej logice działania oraz, co ważne z punktu widzenia badań jakościowych, centralne znaczenie instytucji nieformalnych i mikrogrup, które w warunkach kryzysów wypełniają luki i eliminują niedoskonałości instytucji formalnych, w tym przede wszystkim rekompensują słabość państwa.

⁴ Badania takie część zespołu (Adam Mrozowski i Jacek Burski) realizowała wiosną 2024 r. – przeprowadziła wywiady biograficzne z pracownikami i pracownicami zdrowia w stanie Nowy Jork w USA w ramach grantu Fulbright Senior Award Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta, przyznanego Adamowi Mrozowskiemu, oraz dzięki sfinansowaniu krótkiego pobytu badawczego Jacka Burskiego ze środków Uniwersytetu Wrocławskiego w ramach programu „Inicjatywa doskonałości – uczelnia badawcza”.

⁵ W badaniach prezentowanych w książce brały udział zarówno pracownice, jak i pracownicy. Choć w tekście stosowane są feminatywy, to ze względu na wyzwania stylistyczne czasami pojawia się pojedyncza kategoria „pracownicy” lub „pracownice”. Należy jednak mieć na uwadze, że obejmuje ona osoby pracujące obu płci.

⁶ Odnosimy się tutaj do kategorii pracy niezbędnej (*essential work*), omawianej szczegółowo w rozdziale 1 książki (por. Mezzadri 2022a; Stevano i in. 2021).

Chroniczny kryzys w patchworkowym kapitalizmie w Polsce był dla nas istotną ramą wyjaśniającą obserwowane procesy i zjawiska w świecie pracy w okresie nakładania się na siebie wstrząsów zewnętrznych po 2020 r. Określamy „kryzys 2020+” mianem (nie)zwyczajnego, ponieważ składają się na niego zarówno wydarzenia wyjątkowe w krótko- i średniookresowej perspektywie historycznej, takie jak centralna dla naszych badań pandemia COVID-19, jak i zjawiska trwale wpisane w system kapitalistyczny (m.in. kryzys reprodukcji czy prekaryzacja zatrudnienia) oraz porządek instytucjonalny w Polsce (heterogeniczność, niespójność i słabość polityk państwa). Uwzględniając cechy wyjątkowe i chroniczne wielokryzysu, zaplanowaliśmy i zrealizowaliśmy oryginalne badania empiryczne, które stały się podstawą analiz zaprezentowanych w kolejnych częściach książki.

Wielokryzys jako laboratorium badawcze. Struktura książki

Projekt COV-WORK w swoich pierwotnych założeniach koncentrował się na stworzeniu wieloaspektowej diagnozy przemian w świecie pracy w Polsce, spowodowanych pandemią COVID-19. Główne pytanie badawcze brzmiało: W jaki sposób i w jakim stopniu kryzys zdrowotny, społeczny i gospodarczy wywołany pandemią COVID-19 znalazł odzwierciedlenie w zmianach w organizacji pracy i jakości miejsc pracy, zbiorowych stosunkach pracy i dyskursie medialnym o pracy, a także w świadomości społeczno-ekonomicznej Polek i Polaków oraz w ich indywidualnych i zbiorowych strategiach życiowych? Badania empiryczne objęły zarówno ogólnopolską reprezentatywną próbę osób dorosłych mieszkających w Polsce (komponent ilościowy), jak i wywiady z osobami pracującymi w wybranych przez nas branżach, które odgrywały istotną rolę w codziennym funkcjonowaniu społeczeństwa w warunkach kryzysu. Branże te są określane dalej jako „niezbędne” i „kluczowe” (kategorii tych używamy zamiennie) dla reprodukcji życia społecznego (por. rozdział 1). Nasz wybór padł na edukację podstawową, szpitalnictwo, pomoc społeczną (domy pomocy społecznej) i określone działy logistyki (usługi kurierskie, transport drogowy, magazynowanie), wytypowane początkowo ze względu na dwa kryteria: (a) różne aspekty „niezbędności” świadczonych przez nie usług w sytuacji wstrząsu zewnętrznego (nauczanie dzieci i młodzieży, usługi zdrowotne i opiekuńcze, dostarczanie dóbr); (b) głębokie, ale odmienne w każdej z branż przemiany organizacji świadczonej pracy w warunkach pandemii (praca zdalna w edukacji vs. zreorganizowana praca stacjonarna w pozostałych branżach).

Z czasem poszerzyliśmy perspektywę badawczą o zjawiska bardziej długofalowe (w tym kryzys usług publicznych, wywołany procesami ich urynkowienia) oraz inne wstrząsy egzogenne, tj. takie, które miały swoje źródła w przestrzeni międzynarodowej czy globalnej (najważniejszym takim kryzysem po 2022 r. była wojna w Ukrainie). Taka zmiana optyki doprowadziła do rekonceptualizacji oraz doprecyzowania szczegółowych pytań badawczych, zmodyfikowanych w stosunku do pierwotnego przedsięwzięcia, skupionego wyłącznie na skutkach pandemii COVID-19 i kryzysach postpandemicznych. W efekcie podjęcia próby wieloaspektowego zbadania sytuacji wielokryzysu po 2020 r. książka oparta jest na wyjątkowo bogatym materiale empirycznym. Obejmuje on: (1) panelowe badanie kwestionariuszowe na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców i mieszkańek Polski, przeprowadzone dwukrotnie: jesienią 2021 r. ($n = 1400$) i wiosną 2023 r. ($n = 602$), (2) zogniskowane wywiady grupowe ($n = 13$) i biograficzne wywiady narracyjne ($n = 90$) z osobami z wymienionych wyżej branż, (3) wywiady eksperckie z przedstawicielkami i przedstawicielami organizacji pracodawców, związków zawodowych, administracji publicznej i kadry zarządzającej ($n = 42$), (4) korpus artykułów prasowych dotyczących pandemii COVID-19 i świata pracy z lat 2020–2023 ($n = 130$ tys.) (por. rozdział 4).

Książka składa się z czterech części obejmujących 16 rozdziałów, których przedmiotem jest: prezentacja ram teoretyczno-metodologicznych oraz kontekstu wielokryzysu w świecie pracy w Polsce (część I), analiza wielokryzysu w dyskursie medialnym i świadomości społecznej (część II), prezentacja wyników badań nad jakością miejsc pracy i zbiorowymi reakcjami osób pracujących na kryzysy po 2020 r. w wybranych branżach kluczowych (część III), a także analiza doświadczeń biograficznych pracownic i pracowników oraz ich sposobów radzenia sobie z wielokryzysem (część IV).

Struktura książki odzwierciedla proces poszukiwania odpowiedzi na kolejne pytania badawcze. W części I (rozdziały 1–3), po rozdziale 1, wprowadzającym ramy teoretyczne i najważniejsze pojęcia w oparciu o przegląd literatury przedmiotu i dane zastane (m.in. Głównego Urzędu Statystycznego i Eurostatu, a także z innych źródeł), udzielamy odpowiedzi na pytania: (1) Jakie są relacje między porządkiem instytucjonalnym polskiego modelu kapitalizmu a chronicznym kryzysem usług publicznych oraz przygotowaniem państwa i wybranych branż kluczowych na kryzysy egzogenne po 2020 r. (przede wszystkim pandemię COVID-19)? (2) Jakie są główne wymiary i przejawy wielokryzysu w Polsce w drugiej dekadzie XXI w., w szczególności w odniesieniu do jego konsekwencji dla świata pracy w sytuacji nawarstwienia się kryzysów egzogennych? Rozdział 4 oraz aneks metodologiczny zawierają szczegółowy opis

„kuchni badawczej”, tj. bogatego zestawu metod i technik zbierania i analizy danych empirycznych w projekcie COV-WORK oraz przebiegu badań i problemów etyczno-metodologicznych im towarzyszących.

W rozdziale 5, rozpoczynającym część II książki, w oparciu o analizę ilościową i jakościową dyskursu medialnego udzielamy odpowiedzi na pytanie: (3) Jaki był medialny dyskurs o kryzysach oraz pracy w wybranych branżach kluczowych w Polsce po 2020 r.? W rozdziałach 6–9, bazujących na wynikach badań kwestionariuszowych, podejmujemy szeroko sformułowany problem badawczy, którego sedno tkwi w ocenie konsekwencji wielokryzysu dla świadomości społeczno-ekonomicznej Polaków i Polek pracujących: (4) W jakim stopniu doświadczenia pandemii COVID-19 i wielokryzysu znajdują odzwierciedlenie w ocenach dolegliwości poszczególnych kryzysów dokonanych przez osoby pracujące w Polsce, poczuciu ich osobistego dobrostanu, przemianach świadomości ekonomicznej oraz ocenach organizacyjnych warunków pracy i jakości miejsc pracy? Dokonanie ocen zmian zachodzących na poziomie świadomościowym było możliwe nie tylko ze względu na panelowy charakter badań kwestionariuszowych, ale także dzięki możliwości odwołania się do bogatych danych zastanych z wieloletnich badań nad świadomością społeczno-ekonomiczną pracujących Polaków i Polek, realizowanych przez zespół ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie pod kierownictwem Juliusza Gardawskiego, a potem Jana Czarzastego (Gardawski, 1992, 2009b, 2021).

Kolejna – III część książki (rozdziały 10–14) koncentruje się na poziomie branżowym. Analizujemy jakość miejsc pracy w szkołach, szpitalach, ośrodkach DPS, a także wybranych segmentach branży logistycznej (dowóz jedzenia, usługi kurierskie, transport drogowy i magazynowanie), pracownicze reakcje na wielokryzys po 2020 r. oraz stan dialogu społecznego w zbiorowych stosunkach pracy. W części tej udzielamy odpowiedzi na trzy pytania badawcze: (5) W jaki sposób oceniane są wybrane wymiary jakości miejsc pracy w warunkach pandemii COVID-19 i wielokryzysu w skali kraju oraz, w szczególności, w wytypowanych branżach kluczowych? (6) W jaki sposób osoby pracujące w wybranych branżach kluczowych radziły sobie w swoich miejscach pracy z konsekwencjami kryzysów egzogennych po 2020 r., w tym przede wszystkim pandemii COVID-19? (7) Jakie są skutki wielokryzysu dla przemian zbiorowych stosunków pracy, konfliktów w miejscach pracy i dialogu społecznego w Polsce na poziomie krajowym i w wybranych branżach kluczowych? Podstawą empiryczną są tutaj dane zastane z poziomu branżowego (w tym dane GUS), a także wywiady fokusowe, biograficzne i eksperckie zrealizowane w projekcie COV-WORK. Ważnym, bo wpisującym się w towarzyszący naszym badaniom zamysł socjologii publicznej (Burawoy, 2009), wymiarem analiz zaprezentowanych

w tej części są wypływające z nich rekomendacje dla władz państwowych, organizacji pracodawców i związków zawodowych.

W ostatniej części książki stawiamy jedno pytanie badawcze – odpowiedzi na nie poszukujemy w dwóch rozdziałach (15–16), opartych na analizie biograficznej zgromadzonych wywiadów z pracownikami i pracownicami niezbędnymi: (8) W jakim stopniu i w jaki sposób wielokryzys, w tym przede wszystkim pandemia COVID-19, znajduje odzwierciedlenie w doświadczeniach biograficznych i strategiach życiowych pracowników wybranych branż kluczowych? Rozdział 15 dotyczy sposobów opowiadania o kryzysach makrospołecznych w wywiadach biograficznych. W rozdziale 16 proponujemy oryginalną typologię strategii życiowych osób badanych, których kombinacje pozwalają zrozumieć ich sposoby radzenia sobie z kryzysami nagłymi w kontekście trwającego wielokryzysu. Książkę wieńczą wnioski końcowe, w których prezentujemy syntezę wyników oraz poddajemy dyskusji wkład przeprowadzonych badań w wymiarach teoretycznym, metodologicznym i empirycznym m.in. do debat na temat wielokryzysu, jakości miejsc pracy w usługach publicznych oraz przemian porządku instytucjonalnego w Polsce.

Podziękowania

Książka powstawała przez niemal rok w wieloautorskim zespole, do którego weszli wszyscy wykonawcy i wykonawczynie projektu COV-WORK. Podjęliśmy decyzję o przygotowaniu monografii zbiorowej, nie zaś książki pod redakcją kierowników projektu realizowanego przez konsorcjum, ponieważ uznaliśmy, że przekazywana Czytelniczkom i Czytelnikom praca powinna mieć charakter zwarty i podporządkowany wspólnej ramie teoretyczno-metodologicznej. Poszczególne rozdziały mają jednak oznaczone autorstwo, odpowiadające zadaniom realizowanym w projekcie, a także wysiłkowi włożonemu w opracowanie koncepcji i napisanie tych rozdziałów. Jednak wszystkie były wielokrotnie czytane, komentowane i korygowane przez cały zespół COV-WORK, w tym przede wszystkim przez Adama Mrozowickiego, Jana Czarzastego, Jacka Burskiego i Alicję Palęką.

Przemyślaną decyzją było również napisanie książki w języku polskim. W projekcie COV-WORK zdecydowana większość publikacji, które już się ukazały lub w momencie przekazywania książki do recenzji były w trakcie przygotowania do druku, napisana została w języku angielskim i złożona w międzynarodowych wydawnictwach i czasopismach naukowych. Umożliwiło to włączenie się w międzynarodowy obieg badawczy, który jest istotny dla badań

podstawowych, a ponadto pozwoliło na uzyskanie niezwykle pomocnych anonimowych recenzji. Uznaliśmy jednak, że pieniądze publiczne, za które ukazuje się książka, powinny umożliwiać publikowanie również w języku polskim, zwłaszcza gdy badania dotyczą świata pracy, mają ambicje oddziaływania na rzeczywistość krajową i zawierają rekomendacje dla istotnych aktorów życia publicznego. Ze względu na wymóg rozliczenia grantów badawczych w oparciu o publikacje w obiegu międzynarodowym oznaczało to konieczność korzystania w niektórych rozdziałach książki z rozwiniętych i poszerzonych ustaleń zaprezentowanych wcześniej w innych naszych publikacjach, co zostało każdorazowo stosownie zaznaczone.

Badania wsparte zostały przez grant badawczy otrzymany w konkursie OPUS Narodowego Centrum Nauki, projekt „COV-WORK: Świadomość społeczno-ekonomiczna, doświadczenia pracy i strategie radzenia sobie Polaków w kontekście kryzysu post-pandemicznego” (UMO-2020/37/B/HS6/00479). W przygotowanie aplikacji oprócz części zespołu zaangażowani byli również Justyna Kajta i Piotr Pieńkowski. Grant otrzymało konsorcjum socjologów i socjolożek oraz socjoekonomistów, złożone z lidera, Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego (Instytut Socjologii, Zakład Socjologii Pracy i Gospodarki), oraz partnera, Kolegium Ekonomiczno-Społecznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie (Instytut Filozofii, Socjologii i Socjologii Ekonomicznej, Zakład Socjologii Ekonomicznej). Projektem kierował z ramienia lidera Adam Mrozowicki, zaś ze strony partnera – Jan Czarzasty. Za całościową koncepcję książki odpowiadał przede wszystkim Adam Mrozowicki, jednak była ona wielokrotnie modyfikowana i uzupełniana na podstawie uwag całego zespołu. Istotna część pracy nad książką, w tym przede wszystkim nad rozdziałami teoretycznymi, była możliwa dzięki wyjątkowym warunkom w School of Industrial and Labor Relations w Cornell University, zapewnionym za sprawą stypendium Fulbright Senior Award przyznanego przez Polsko-Amerykańską Komisję Fulbrighta Adamowi Mrozowickiemu i odbytego wiosną 2024 r.

Na różnym etapie realizacji projektu COV-WORK w prace badawcze zostali włączeni studenci i studentki. Praktyki w projekcie odbyła Dorota Błaszczak, pomagając w zbieraniu danych medialnych z 2020 r., zaś wolontariat, który polegał na wsparciu organizacji spotkań, czyszczeniu korpusu danych medialnych i udziale w warsztatach analizy danych, Katarzyna Frącek. W analizach wykorzystano również trzy wywiady biograficzne, zebrane w trakcie ćwiczeń terenowych dla studentów socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego pt. „Pandemia i praca: doświadczenia pracodawców i pracowników w gastronomii i hotelarstwie w warunkach kryzysu (post)pandemicznego” w 2021 r.,

a przeprowadzone przez Julię Matykiewicz, Julię Konieczną i Miłosza Śmiałka. Jeden z wywiadów biograficznych w logistyce przeprowadzony został za zgodą rozmówcy w ramach projektu COV-WORK i siostrzanego projektu ENDURE przez osobę uczestniczącą w tym drugim projekcie, Könül Jafarovą, ze względu na przygotowywanie wspólnej dla obu projektów publikacji⁷.

W trakcie pracy nad książką bardzo istotna okazała się współpraca z szeregiem badaczy i badaczek z różnych ośrodków w kraju i za granicą. Za wspólne dyskusje nad materiałem biograficznym chcemy podziękować Katarzynie Waniek, Kai Kaźmierskiej i innym uczestnikom i uczestniczkom seminarium z badań biograficznych w Uniwersytecie Łódzkim. Natomiast w analizie dyskursu medialnego pomógł nam udział w organizowanych przez Jerzego Stachowiaka i Marka Czyżewskiego warsztatach analizy dyskursu. Piotr Miłkowski i Jan Wieczorek z konsorcjum CLARIN (*Common Language Resources and Technology Infrastructure*) w Politechnice Wrocławskiej byli niezwykle pomocni w tworzeniu części korpusu artykułów dotyczących pandemii COVID-19. Udana próba zastosowania koncepcji kapitalizmu patchworkowego do analizy wielokryzysu w usługach publicznych w Polsce była możliwa dzięki współpracy Jacka Burskiego, Adama Mrozowickiego i Juliusza Gardawskiego z Ryszardem Rapackim ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (Mrozowicki i in., 2025a). W interpretacji strategii pracowniczych w segmencie dowozu jedzenia pomogły nam zwięzione wspólną publikacją (Muszyński, Pulignano, Domecka i in., 2022) dyskusje z zespołem z Catholic University of Leuven w ramach kierowanego przez Valerię Pulignano grantu European Research Council (ERC Advanced Grant) ResPecTMe („Researching precariousness across the paid/unpaid work continuum”, GA n° 833577). Wyniki badań były również prezentowane i komentowane w czasie różnorodnych konferencji i seminariów. Zebranie danych w badaniach kwestionariuszowych i fokusowych było możliwe dzięki fachowej wiedzy i doświadczeniu firmy PBS, która na zlecenie zespołu COV-WORK je zgromadziła. W tym miejscu chcielibyśmy wyrazić nasze uznanie i wdzięczność dla zespołu PBS, w szczególności dla Marty Jankowskiej i prezesa Macieja Delebisa.

Najważniejszy dla powodzenia projektu był jednak przede wszystkim czas i przychyłność, które naszemu zespołowi ofiarowali nasi rozmówcy i rozmówczynie pracujący w polskich szkołach podstawowych, szpitalach, domach

⁷ Międzynarodowy projekt „ENDURE: Nierówności i odporność społeczna oraz nowe sposoby zarządzania w świecie post-pandemicznym”, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki w ramach sieci Trans-Atlantic Platform for Social Sciences and Humanities (T-AP) (nr umowy: UMO-2020/37/B/HS6/00479).

pomocy społecznej, usługach kurierskich, transporcie drogowym i magazynach logistycznych. Nasze badania potwierdziły, że pracownicy niezbędni w Polsce, podobnie jak w większości krajów na świecie, zyskali jedynie na moment symboliczne uznanie w czasie pandemii COVID-19, za którym nie poszły długofalowe zmiany poprawiające materialne i organizacyjne warunki ich pracy. Nie sposób wyrazić wdzięczności za poświęcony nam czas, szczerą odpowiedź i gotowość dzielenia się niekiedy trudnymi i osobistymi doświadczeniami żywymi przez uczestniczki i uczestników badań. Mamy nadzieję, że nasza książka i towarzyszące jej rekomendacje będą kolejnym głosem za koniecznością poprawy warunków pracy pracowników i pracownic, bez których nie jest możliwe przetrwanie zarówno tych „zwykłych”, jak i niezwykłych kryzysów.

Publikacja monografii, oprócz środków Narodowego Centrum Nauki w projekcie COV-WORK, była możliwa również dzięki wsparciu finansowemu Prorektora ds. badań naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego, za które jesteśmy bardzo wdzięczni. Szczególne podziękowania należą się zespołowi Wydawnictwa Naukowego Scholar, redaktorom Jackowi Raciborskiemu i Łukaszowi Żebrowskiemu, za wsparcie w procesie wydawniczym, a także redaktor Katarzynie Głowińskiej, której profesjonalizm i wnikliwość pozwoliły nam na udoskonalenie językowe tekstu monografii. Chcemy także bardzo podziękować trójce recenzentów, w tym anonimowemu recenzentowi Narodowego Centrum Nauki, Dominice Polkowskiej i Michałowi Wenzłowi. Ich uwagi umożliwiły nam wprowadzenie ważnych poprawek w końcowej wersji książki, a część z nich, których wprowadzić nie mogliśmy, pozostała jako inspiracje do kolejnych publikacji.

Książkę chcielibyśmy zadedykować nestorowi naszego zespołu, Profesorowi Juliuszowi Gardawskiemu, którego wiedza teoretyczna, rygor metodologiczny i krytyczny umysł od dziesięcioleci są dla nas niedoścignionym wzorem uprawiania badań nad światem pracy w Polsce.